

1. Поняття і склад методології правознавства

Методологія юридичної науки — це: а) система підходів і методів, способів і засобів наукового дослідження, а також б) вчення (теорія) про їх використання при вивченні державно-правових явищ.

До складу цієї методології, зокрема, входять:

- *філософсько-світоглядні підходи* (матеріалістичний чи ідеалістичний, діалектичний чи метафізичний, визнання чи заперечення об'єктивних соціальних, у тому числі державно-правових, закономірностей та можливості їх пізнання, здобуття істинних знань щодо них);

- *загальнонаукові методи*, тобто такі, що використовуються в усіх або у більшості наук (наприклад, структурний, функціональний методи, сходження від абстрактного до конкретного, формально-логічні процедури, скажімо, аналіз, синтез і т. ін.);

- *групові методи*, тобто такі, котрі застосовуються лише у певній групі наук, наприклад, тільки у суспільствознавстві (скажімо, метод конкретно-соціологічного дослідження);

- *спеціальні методи*, тобто такі, котрі прийняті для дослідження предмета лише однієї науки (наприклад, у юриспруденції — це способи уявлення (тлумачення) норм права, своєрідні прийоми узагальнення юридичної практики).

Дослідницькі методи можна також розподілити дещо умовно на **емпіричні** (способи виявлення, фіксування, збирання, систематизації інформації про факти та явища) і **теоретичні** (способи пояснення, тлумачення зібраних даних, побудови понять, концепцій, прогнозів і т. ін.).

Усі названі групи методів, безумовно, необхідні для проведення повноцінного, всебічного, завершеного державно-правового дослідження: кожна з них може знадобитись на якомусь етапі — тому навіть з цієї причини методологія має бути множинною, плюралістичною. Проте їхня роль у науковому пошуку не однозначна. Так, філософсько-світоглядні підходи визначають саму стратегію дослідження. Його загальну спрямованість, орієнтують на знаходження, відбір, накопичення цілком визначених у соціально-змістовному відношенні фактів і, нарешті (що, можливо, найголовніше), обумовлюють характер та зміст оцінювання (інтерпретації) отриманих результатів дослідження. А без такого оцінювання соціальне пізнання неможливе і непотрібне.

2. Сучасні проблеми перетворення методології вітчизняної юриспруденції

Радикальні зміни, котрих зазнали в останній чверті ХХ ст. державно-правові явища в усьому світі, особливо у країнах Східної Європи, зумовили необхідність адекватного «реагування» на них з боку правознавства у цих країнах. Приведення цієї науки у відповідність із соціальними реаліями потребує передусім її методологічного «переозброєння». Воно, вочевидь, стає можливим головним чином шляхом звільнення її від колишньої адміністративно-командної заідеологізованості, монополізації методологічних підходів, плюралізації використовуваних методів дослідження. Це —

необхідна перед-умова щодо об'єктивності пізнання державно-право-вих явищ, поступального розвитку юридичної науки, свободи наукової творчості.

Сучасна методологічна ситуація у всьому суспільнознавстві України та й інших країн колишнього Союзу РСР, яка характеризується переходом від уніфікованої, єдино дозволеної, «одержавленої» методології до розмаїття методологічних за-сад, поширюється, так чи інакше, й на вітчизняне правознавство. Демонізація, або, так би мовити, роздержавлення методології,— безперечно, плідний процес, який збагачує, демократизує пошуки істини, вивільняє та стимулює дослідницьку енергію, дозволяє більш повно і всебічно досягнути предмет дослідження — специфічні державно-правові закономірності. Вже сьогодні можна зафіксувати позитивні результати цієї методологічної тенденції, втілені, зокрема, у переосмисленні «класичних» і запровадженні нових понять вітчизняного загальнотеоретичного правознавства — таких, як «права людини», «права нації», «правова держава». Ці результати відображені і в фундаментальних нових законах — Конституції України та ін.

Але методологічний плюралізм не повинен перетворюватись на методологічний анархізм, на методологічну нерозбірливість, сваволю, «всеїдність». Означена ситуація (а її симптоми можна подекуди спостерігати як у правознавстві, так і в інших суспільних науках сучасної України) не наближає, а віддаляє від положень, адекватних предмету пізнання, гальмує формування практично корисних висновків. *Запобігти* таким небажаним «витратам» у ході дослідницького процесу можна, як видається, за умов дотримання принаймні таких трьох загальнометодологічних постулатів:

- *об'єктивна обумовленість обраних методів дослідження його предметом.* Саме предмет дослідження (тобто певна грань, сторона, аспект об'єкта дослідження) «веде» за собою дослідницький метод, визначає межі його застосовуваності, придатності та прийнятності. Наприклад, якщо йдеться про можливість застосування у правознавстві математичних методів, то навряд чи можна не погодитись із твердженням: перш ніж рахувати, треба визначити, а що ж власне слід рахувати. На останнє запитання не зможе дати відповідь будь-яка суто математична наука;

— *необхідність встановлення єдиної істини, вірогідність якої можна довести й перевірити за допомогою певного об'єктивного критерію.* Щоправда, не можна не бачити того, що у разі, коли поняття істинності інтерпретувати як відповідність суспільствознавчих положень об'єктивним інтересам (потребам) окремих людей або окремих частин

соціальне неоднорідного суспільства, тоді доведеться визнавати плюралізм істини: їх буде стільки, скільки існуватиме видів таких «часткових», групових інтересів. Та чи не буде такий «плюралізм» своєрідним проявом агностицизму й виправданням будь-яких акцій, аби тільки вони відповідали чийсь інтересам?

- *неодмінним показником прийнятності, евристичності певного дослідницького підходу, методу є його спроможність наближувати, призводити до розкриття соціальної сутності явищ, що вивчаються* (а не до приховування, затушовування її). Такою сутністю, взагалі кажучи, є, як відомо, здатність явища задовольняти інтереси певної частини соціального неоднорідного суспільства (а у деяких випадках — і всіх громадян держави).

Наведені положення видаються наукознавчими аксіомами: вони стверджені реальною дослідницькою практикою багатьох поколінь вчених. Проте в сучасних процесах плюралізації суспільствознавчих (зокрема, правознавчих) методів зазначені аксіоми іноді ігноруються, внаслідок чого якраз і виникають ситуації методологічного безладдя, еkleктизму, «хаосу». Ці, можна сказати, *методологічні аномалії* найчастіше мають місце внаслідок:

1) використання певних загальнонаукових та інших методів дослідження *поза межами їх застосування*,

тобто абсолютизації, гіперболізації їх евристичних можливостей (у тому числі внаслідок ігнорування закономірної залежності між предметом і методом дослідження);

2) *«оприроднювання» законів соціальних явищ* (зокрема, космізації, фізикалізації, біологізації дослідницьких засад щодо права і держави), тобто «механічного» виведення закономірностей останніх безпосередньо з положень природничих наук;

3) надмірної, тобто соціально-беззмістовної, *«вихолощу вальної» абстрактизації понять про досліджувані соціальні явища* (шляхом

використання загальнолюдських термінів без конкретно-історичної сутнісної інтерпретації, розшифрування змісту понять, що такими термінами позначаються). Але те, чи мають ці поняття (скажімо, поняття прав людини) дійсно загально-, а не частково-людське значення, виявляється лише із їх «приземленням», тобто коли вони застосовуються у конкретних умовах місця й часу, якими власне й визначається

соціально-змістовне розуміння, смислове «наповнення» відповідних загальнолюдських термінів. А воно ж, як свідчить практика, нерідко буває досить неоднозначним, неодноманітним:

4) факторної «зрівнялівки», тобто прокламування рівнозначності, однаковості впливу на досліджуване явище численних різноманітних чинників, від яких воно так чи інакше залежить. У такий спосіб затушовуються відмінності між необхідними й випадковими зв'язками явищ, створюється ґрунт для заперечення й дискредитації поняття об'єктивного закону або підміни його більш широким (але менш змістовним) поняттям залежності;

5) методологічної «зрівнялівки», тобто проголошення абсолютної рівнозначності, рівноцінності усіх методів дослідження, заперечення будь-якої їх субординованості, залежності, системності (у той час, як така субординованість об'єктивно зумовлюється наявністю різних рівнів, багатоаспектністю досліджуваних явищ);

6) термінологічної мімікрії, тобто словесного «перевдягання», як-то кажуть, зміни «вивісок» дослідницьких підходів і методів. Йдеться про випадки, коли внаслідок своєрідної термінологічної алергії колишні назви (справді дискредитовані спотвореною практикою використання позначуваних ними понять) замінюються іншими, новітніми, які, хоча й звучать надто «модерно», проте реально використовуються, інтерпретуються у тому ж значенні, зречення якого було задекларовано зовні.

Викладене свідчить про підставність вимоги до-тримання **наукознавчої, методологічної дисципліни**

(безперечно, не формально уніфікованої, не «одержавленої»). Звільнення методології від адміністративно-командної ідеологічної запрограмованості не означає її свободу від фактологічної, логічної, і врешті-решт істиннісної дисципліни,

свободу від необхідності вдаватися до такого визначального критерію правильності методології, як реальні наслідки впровадження її результатів у суспільну практику. Саме ця практика й «вирішує», якою ж бути методології.

Ця ж практика, до речі, найпереконливіше до-вела й доводить, що *ніколи не існувало, не*

існує і не існуватиме методологи соціального пізнання, абсолютно нейтральної у соціально орієнтовано-му, соціально змістовному відношенні, тобто ме-тодологи, так би мовити, соціальна дистильованої, «очищеної» від залежності, від впливу з боку загального світогляду, переконань і установок дослідника. А такий світогляд є конкретним продуктом певних соціальних і природних умов, об-ставин життя його носія або тієї частини суспільства, інтересам якої об'єктивно відповідають, «служують» результати дослідження.

Дотримання цих вимог — необхідна передумова евристичної ефективності плюралізації методології юридичної науки в сучасній Україні.